

Сажетак: У чланку се анализирају правни и економски ефекти закључивања Споразума о стабилизацији и придруживању између Србије и ЕУ у периоду од 2008. године до 2010. године. У уводном делу се разматра почетак процеса закључивања Споразума о стабилизацији и придруживању у југоисточној Европи и региону. Затим се разматрају правни аспекти закључивања Споразума о стабилизацији и придруживању између Србије и ЕУ. Посебан нагласак је на анализи најважнијег, економског дела, Споразума о стабилизацији и придруживању закљученог између Србије и ЕУ, Прелазног трговинског споразума. Прелазни трговински споразум се разматра и у контексту новог протекционизма ЕУ

Кључне речи: Србија, ЕУ, Споразума о стабилизацији и придруживању, Прелазни трговински споразум, нови протекционизам

Споразум о стабилизацији и придруживању као врста политичког и економског уговора који се нуди земљама југоисточне Европе

Споразум о стабилизацији и придруживању (у даљем тексту ССП) јесте врста правног и економског уговора који ЕУ нуди земљама југоисточне Европе. Овај процес је почео 1999. године. Према Вернеру Вајденфелду и Волфгану Веселсу из Фондације Конрад Аденауер, „од 1999. ЕУ нуди споразуме за стабилизацију и придруживање. Ова нова врста уговора требало би да свим земљама југоисточне Европе понуди перспективу мира и благостања. Тежишта Споразума о стабилизацији и придруживању су: отварање перспективе за потпуну интеграцију у структуре ЕУ, изгледи за стицање политичког статуса кандидата за приступање ЕУ, унапређење демократије, правне државе, привредног развоја, примене структуре управе и регионална сарадња, правосуђе и унутрашњи послови, преференцијалан трговина, укључујући и могућност успостављања слободних трговинских зона, привредни као и политички дијалог“. [\[1\]](#) У контексту ове дефиниције може се закључити да процес нове врсте интеграције започет у југоисточној Европи има везе и са догађајима на простору бивше Југославије. Уосталом, о том контексту пишу и Вернер Вајденфелд и Волфгану Веселс: „На предлог ЕУ, Г8 је на свом самиту, одржаном у Келну јуна 1999, усвојила ‘Пакт стабилности Југоисточне Европе’. У њему учествује више од 40 земаља, међу којима су и државе и чланице ЕУ и Г8 (и међународне организације, као што су Уједињене нације, ОЕБС и ЕУ). Пакт стабилности почива на процесу из Роајомона и регионалној поставци, али укључује и друге иницијативе, као што је на пример америчка Иницијатива за сарадњу источне Европе (SECI) из 1996. године. Тиме Пакт стабилности представља свеобухватни оквир

координације активности међународне заједнице којима је циљ предупређивање криза. ЕУ је у јулу 1999. поставила Немца Бода Хомбаха за специјалног изасланика за координацију Пакта стабилности. ЕУ преузима посебну одговорност за привредну обнову Косова. Она обезбеђује земљама трговинске преференцијале, ослобођење од царина и укидање количинских ограничења како би земље поново оживеле трговинску размену.“ [\[2\]](#)

Државе у региону и Споразум о стабилизацији и придруживању

Проф. др Емилија Вукадин износи и да ЕУ предвиђа за земље из средње и источне Европе: „билатералне уговоре, односно европске споразуме; за дванаест земаља ЗНД то су споразуми о партнерству и сарадњи и за југоисточну Европу то су споразуми о стабилизацији и придруживању“. Зато се може тврдити да за нашу земљу преговори са ЕУ имају неколико основних фаза. [\[3\]](#) Условно се може рећи да после такозване припремне фазе постоји неколико „степеница ка ЕУ“:

- прва – Студија о изводљивости

- друга – преговори о ССП

- трећа – потписивање ССП

- четврта – кандидатура за чланство

- пета – преговори о пуноправном чланству

- шеста – позив Европског савета и потписивање споразума о приступању.

Пише: Дејан Мирковић
понедељак, 05 април 2010 14:06

Такође, у том контексту, Радован Вукадиновић, професор на Факултету политичких наука у Загребу, сматра да су за улазак у ЕУ важнији политички од економских критеријума. [4] Слично томе, председник Савета страних инвеститора (ФИЦ) Мајкл Ахерн је још 2005. изјавио: „Најпозитивнији утицај почетка преговора о придруживању СЦГ ЕУ је то што представља значајан корак ка поправљању негативног имиџа Србије који још постоји у свету.“ [5] Треба истаћи да је суседна Македонија потписала ССП 2001. године (четири године касније је добила статус кандидата), Црна Гора је потписала уговор у октобру 2007, Албанија у јуну 2006, Босна и Херцеговина у јуну 2008. године. Али треба додати да све ове државе у економском смислу још увек заостају за Србијом. На пример, на листи Светског економског форума која анализира 27 транзиционих држава у другој фази развоја Македонија је слабије рангирана од Србије. Према подацима Државног завода за статистику Македоније, просечна нето зарада у марту 2008. године у Македонији је износила 250 евра. У истом периоду, према Републичком заводу за статистику, просечна нето зарада у Србији била је око 385 евра. Према званичним проценама македонских државних органа, стопа незапослености у Македонији у 2007. години је износила скоро невероватних 37%! Такође, просечне зараде у новим чланицама ЕУ Бугарској (220 евра) и Румунији (312 евра) у 2007. години биле су мање него у Србији. [6] Дакле, напредак у такозваним европским интеграцијама и закључивање ССП не доноси и економски прогрес.

Србија и Споразум о стабилизацији и придруживању

Након промене власти 2000. године Србија се определила, у економском, правном и политичком смислу, за безусловну сарадњу са ЕУ као главним партнером. Тај однос најбоље осликава реченица која се тако често користи у нашој јавности од 2000. до 2010. године: "ЕУ нема алтернативу". У том контексту, два месеца након проглашења независности такозване државе Косово (и признања те творевине од 18 држава чланица ЕУ), потпредседник српске „техничке“ владе је 29. априла 2008. године у Бриселу потписао Споразум о стабилизацији и придруживању између Србије и ЕУ.

Иначе, текст Споразума о стабилизацији и придруживању је парафиран 7. новембра 2007. Координатор преговора и саветник у Канцеларији за придруживање ЕУ Владе Србије Владимир Међак је изјавио тим поводом да парафирање Споразума значи да је текст споразума договорен и да се не може суштински мењати, већ да се могу евентуално исправљати техничке грешке. [7]

У међувремену је 18 од 27 држава ЕУ од фебруара до априла 2008. године признало

лажну државу Косово (након потписивања још неколико држава ЕУ). У том контексту (и пошто се у нашој јавности непрестано говори да ће потписивање ССП донети економско благостање Србији, или да је кауза уговора у суштини економска), условно се може направити поређење са неким општим правним правилима, као и правилима из облигационог права. Зашто је могуће такво поређење? Према *Лексикону грађанског права* [8] облигационо право у "ширем смислу обухвата и привредно (трговачко право)". Професор међународног привредног права са Правног факултета у Београду др Радомир Ђуровић истиче да је "Држава субјект међународног права, па самим тим и међународног привредног права... држава и сама непосредно ступа у разне пословне односе и то било с другим државама, било са осталим субјектима међународног привредног права... Најчешћи правни акти којим настају међународни економски односи у којима је држава субјект су међународни уговори..." Професор Ђуровић износи: "Овде само подсећамо на одговарајуће појмове из општег облигационог права... У циљу задовољења одређених потреба држава као субјект међународног права, уже међународног привредног права, ступа непосредно у разне пословне односе. Појављује се као уговорна страна код неких непосредних привредних послова и других послова привредног права". Такође професор Ђуровић истиче повезаност домаћег законодавства са међународним правом: "Правне норме и правила домаћег законодавства, као што је већ истакнуто, представљају претпоставку постојања међународног привредног права. Ова правила домаћег права која условљавају постојање међународног привредног права су било јавног–правног, било грађанског–правног у ширем смислу карактера".

[9]

Исто тако, облигациони односи "обухватају потраживање и дуг".

[10]

У том смислу, опште је познато да је Република Србија дужник, а ЕУ поверилац (тачније европске банке). Професор Ђуровић пише и да држава може дати и "гаранције за међународне уговоре за које су други субјекти нашег привредног права закључили са неким међународним банкарским и другим организацијама.

[11]

Конечно, професор Ђуровић истиче да чак и "често чисто политички уговори имају значајне економске последице и обратно". Додајмо овим правним дефиницијама и одредбе из Бечке конвенције о уговорном праву из 1969. године. У члану 62 регулише се престанак или повлачење из уговора због суштинске промене околности. Признање такозване државе Косово је управо таква околност. У члану 47 став 1 наводи се "Држава се може позвати на заблуду у уговору која чини ништавним њен пристанак да буде везана уговором, ако се заблуда односи на чињеницу или ситуацију за коју је ова држава претпостављала да постоји у тренутку када је уговор закључен и који је сачињавао битну основу пристанка ове државе да буде везана уговором". (Све то постоји у ССП-у.) Такође, у члану 49 пише "Ако је држава наведена да закључи уговором обмањивим поступком неке друге државе која је учествовала у преговорима, она се може позвати на превару која чини ништавним пристанак да буде везана уговором." У члану 50 наводи се: "Ако је изражавање пристанка неке државе да буде везана уговором добијено путем корупције њеног представника непосредним или посредним деловањем неке друге државе која је учествовала у преговорима, држава се може позвати на ову корупцију која чини ништавним њен пристанак да буде везана уговором."

[12]

Дакле, у правном контексту, може се направити условно поређење са општим правним правилом о "раскидању или измени уговора због промењених околности (*clausula rebus sic stantibus*).

У правној науци дејство промењених околности се признаје када постоје следећи услови:

– "новонастале околности треба да су такве да 'отежавају испуњење обавезе једне стране' или да се због њих 'не може остварити сврха уговора';

'отежаност испуњења', односно 'немогућност остварења сврхе', треба да буде у толикој мери 'да је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и да би по општем мишљењу било неправично одржати га на снази такав какав је';

– променама погођена страна не сме бити крива за њихово наступање, односно она не може захтевати раскидање или измену ако је промењене околности 'била дужна да узме у обзир или их је могла избећи или савладати';

– промењене околности морају наступити после закључења уговора, а пре истека рока за извршење уговорне обавезе."

Када се сагледају све ове правне чињенице, може се закључити следеће. Опште је позната да је након завршетка преговора о ССП, већина држава ЕУ признала такозвану државу Косово(на почетку 2010. године преко 2/3 ЕУ признаје Косово као државу).

Правна анализа појединих чланова Споразума о стабилизацији и придруживању у светлу међународног права

Већ на почетку ССП [13] ЕУ износи да жели да допринесе "политичкој, привредној и институционалној стабилизацији у Србији". Слично се понавља и члану 1 у коме се

наводи да су циљеви придруживања "подржавање напора Србије у јачању демократије и владавине права" и "допринос политичкој, привредној и институционалној стабилности у Србији". Да је реч о нетачним тврдњама, говори и чињеница да је ЕУ подржала независност такозване државе Косово, и да је тако изазвала огромну политичку напетост у Србији, која је кулминирала падом српске владе. ЕУ на почетку ССП [14]

објављује и да узима у обзир "сва начела и одредбе Повеље УН, ОЕБС-а, посебно оних садржаних у Завршном акту Конференције о европској безбедности и сарадњи". Али, распарчавање суверене државе Србије које спроводи Брисел у противности је са основним начелима међународног права на које се позива ЕУ у ССП. Такав закључак произилази из анализе грчког професора Панајотиса Г. Харитоса: "Одговор на питање о статусу Косова и Метохије је једноставан: Косово и Метохија су део територије Србије. Стога је тај део територије Србије правно подложен једино државном суверенитету Србије. На научним основама, ова чињеница се не може оспорити. Ово је исказано кроз начело суверенитета држава, који чини темељ међународног права. На овом начелу је заснована цела међународна заједница, која је организована у оквиру Уједињених нација, и кроз које се то начело и исказује. У Повељи Уједињених нација (члан 2, став 1) стоји: 'Ова Организација је заснована на начелу суверене једнакости свих њених чланова'. Суверена држава сама одређује своје унутрашње законодавство. Ово је на најјаснији начин назначено у Завршном акту Конференције о европској безбедности и сарадњи, потписаном у Хелсинкију 1. августа 1974. од великог броја држава, укључујући и бивши Совјетски Савез и Сједињене Америчке Државе. У 1. делу, став први Хелсиншког акта наводи се следеће:

Државе учеснице ће међусобно поштовати своју суверену једнакост и индивидуалност као и сва права која чине и обухватају сувереност, посебно укључујући право сваке државе на правну равноправност, територијалну целовитост и слободу и политичку независност. Оне ће такође међусобно поштовати право друге државе да слободно бира и развија свој политички, друштвени и привредни и културни систем, као и њено право да доноси сопствене законе и прописе'. Аутономија одређеног региона унутар територије једне суверене државе по дефиницији се одређује у оквиру законодавства те државе. Стога се аутономија Косова и Метохије унутар Србије не може поставити на било који други начин осим као аутономија у складу са законодавством Србије. Стога 'питање статуса Косова' не постоји", закључује грчки професор. [15] Из претходног произилази да и правна наука показује да ЕУ грубо крши чак и међународно право у целини.

Прелазни трговински споразум и његово „одмрзавање“ у светлу новог протекционизма

Пише: Дејан Мирковић
понедељак, 05 април 2010 14:06

Ни у економском смислу, закључивање ССП није донело напредак Србији у периоду од 2008. године до почетка 2010. године. Тачније, на такав закључак упућују следеће чињенице. Представница за штампу ЕУ комесара за проширење Кристина Нађ је 6. маја 2008. године изјавила: "На потписивању ССП и Привременог споразума прошле недеље одлучено је да се Привремени споразум примени чим Србија буде остварила пуну сарадњу са Хашким трибуналом". [\[16\]](#) Портпарол холандског министарства иностраних послова Барт Ријс је 11. јуна 2008. године изјавио: "Министар Ферхаген је поновио једногласну одлуку ЕУ да се ССП не упућују на ратификацију у националне парламенте, нити да Привремени споразум може да се примењује све док Србија не оствари пуну сарадњу са Хашким трибуналом". [\[17\]](#)

Иначе, наша јавност није била у прилици да види текст Прелазног трговинског споразума (или Привременог споразума) пре потписивања ССП јер су "у владиној Канцеларији за европске интеграције рекли су нам да текст тог споразума постоји само у електронској форми и да је приређен у посебном компјутерском програму, тако да 'због техничких проблема' није било могућности да га до сада објаве на сајту. [\[18\]](#) Ипак, јасно је да је, у суштини, Прелазни трговински споразум економски (и најважнији) део ССП-а. Из претходно изнетог је јасно и да се он није ни примењивао након закључивања ССП-а. Такво "замрзнуто" стање је трајало све до краја 2009. године.

Ипак, Савет министара спољних послова Европске уније је 7. децембра 2009. године донео одлуку да се „одмрзне“ Прелазни трговински споразум са Србијом. У Прелазном трговинском споразуму се, пре свега, регулише укидање царина у међусобној трговини између ЕУ и Србије. Али, влада у Београду је почетком 2009. одлучила да једнострано примењује Прелазни трговински споразум, иако је то донело губитак од неколико стотина милиона евра буџету Србије (према признању српског министра финансија од децембра 2008). Овакву економску политику српских власти су, похвалили из ЕУ. Водећи економиста Европске банке за обнову и развој (ЕБРД) Питер Сенфеј је констатовао представљајући Транзициони извештај ЕБРД за Србију у 2009. години: „У Извештају посебно наглашавамо посвећеност Србије слободној трговини, уочљиву и из одлуке да унилатерано примени Прелазни трговински споразум са ЕУ. То је храбра одлука Владе Србије, јер подразумева привремени губитак царинских прихода у периоду када укупни приходи падају“. [\[19\]](#)

Ипак, као што је већ наведено, након 12 месеци једностране примене Прелазног трговинског споразума, и ЕУ је коначно пристала да „одмрзне“ Прелазни трговински споразум са Србијом. На скупу под називом „Нова ера на Западном Балкану“, одржаном 8. децембра 2009, потпредседник српске владе задужен за европске интеграције Божидар Ђелић је изјавио тим поводом: „Сад Србија први пут улази у шестогодишњи уговорни однос с ЕУ, а као што се показало, земље са таквим уговорним односом су без

изузетка биле земље које су на добром путу да постану чланице ЕУ“. Нешто касније, 19. децембра 2009 у Бриселу, комесар за проширење ЕУ Оли Рен нагласио је да ће Прелазни трговински споразум донети Србији добробит, раст извоза и нова радна места. Охрабрена „одмрзавањем“ Прелазног трговинског споразума, истог дана власт у Србији је објавила и да ће поднети и кандидатуру за чланство у ЕУ.

Међутим, у читавој тој еуфорији, занемарено је основно економско питање. Какве користи ће имати грађани Србије од „одмрзавања“ Прелазног трговинског споразума са ЕУ? У том контексту, изнето је неколико оправдања. Србија ће наводно имати лакши приступ тржишту од 500 милиона људи. Наводно, из тих разлога ће доћи до раста извоза у Србији и покретања производње. На први поглед, овај аргумент је тачан. Укидају се и смањују царине од ЕУ, биће лакше пословање српским фирмама које извозе у ЕУ. Међутим, прећуткује се да такву могућност Србија има још од новембра 2000. године. Тада је ЕУ омогућила Србији, (заједно са другим земљама Западног Балкана) преференцијални приступ тржишту ЕУ . [\[20\]](#) То је, у суштини, подразумевало извоз из Србије без царина и количинских ограничења. То мере су важиле готово за све производа из Србије (осим неких врста рибе, меса и вина). Међутим, од 2001. до 2008. није дошло до смањења спољнотрговинског дефицита Србије. Напротив, у периоду од 2001. до 2008. дошло је до огромног раста српског спољнотрговинског дефицита. Само у 2008. години спољнотрговински дефицит је достигао невероватних 12 милијарди долара. Такође, кумулативни спољнотрговински дефицит у периоду 2001. до 2008. био је преко 50 милијарди долара. Ако се зна да се више од 50% спољнотрговинске размене Србије обавља са ЕУ, онда се долази до закључка да је спољнотрговински српски дефицит порастао управо због једностране оријентације ка ЕУ (или ка тржишту ЕУ). Дакле, Србија није остварила позитивне резултате у трговини са ЕУ у периоду од 2001. до 2008. На такав закључак упућује и чињеница да Србије није успела да у том периоду достигне ниво индустријске производње из 1998. Дакле, из године када је била у предратном стању на Косово и Метохији. Такође, незапосленост у истом периоду од 2001. до 2008 није смањена. Управо супротно, повећана је у том периоду када се у се примењивале олакшице у трговини са ЕУ.

Наведене су у српској јавности још неке тврдње поводом „одмрзавања“ Прелазног трговинског споразума. Истицано је да ће „одмрзавање“ Прелазног трговинског споразума довести до трајног важења трговинских погодности за Србију. На пример, министар трговине је изјавио 23. децембра 2009. на конференцији за новинаре да ће Србија са ЕУ имати режим слободне трговине који више неће моћи бити суспендован. [\[21\]](#)

На први поглед, и ово је тачно. Уредбом ЕУ бр. 1946/2005 од 14. новембра 2005. године трговинске погодности из новембра 2000. за Србију су продужене до 2010. Али поново се поставља логично питање. Да ли је важније формално важење трговинских и царинских олакшица или њихова примена у пракси? Тачније, нема никаквог доказа за тврдњу да ће српска привреда успети да оствари у наредном периоду оно што није

Пише: Дејан Мирковић
понедељак, 05 април 2010 14:06

успела да оствари у периоду 2001 до 2008. Очигледно упозната са овим, Тања Мишчевић, бивши шеф Канцеларије за европске интеграције Владе Србије, искрено признаје када пише о Прелазном трговинском споразуму 10. децембра 2009. године: „Сада у потпуности наша роба има приступ тржишту од пола милијарде становника, а бићемо добри колико је та роба конкурентна и одговора стандардима које тражи потрошач у Европи. Дакле, велика могућност, а како ћемо је искористи, зависи у потпуности од нас. Политички значај почетка примене Прелазног споразума је већи”.

[\[22\]](#)

Дакле, политички а не економски значај Прелазног трговинског споразума је доминантан. Али то више нема везе са економијом, реч је о политици.

Тачније, о економској политици која, свесно или несвесно, прећуткује чињеницу да су царине другоразредно средство заштите у савременој трговини. Читаве књиге су написане о овим новим околностима у међународној трговини. На пример, др Предраг Бјелић са Економског факултета у Београду описује у *Нецаринским баријерама у међународној трговини* ту нову реалност. Посебно када је реч о ЕУ: „Многи извештаји и анализе наводе да је ово економски ентитет који највише користи нецаринске баријере у регулисању трговине са остатком света“.

[\[23\]](#)

Такође: „У пракси се стално појављују нови прописи и стандарди“, као и „највећи број ових мера увела је Европска унија, односно њене земље чланице“.

[\[24\]](#)

О каквим се огромним баријерама ради, показују и подаци које износи др Бјелић у вези са Србијом и СР Југославијом: „И као што прелевмани значајно утичу на смањење југословенског извоза пољопривредних производа у ЕУ, тако и примена субвенција у пољопривреди ЕУ доприноси њиховом великом извозу у СР Југославију и тако негативно утиче на домаћу пољопривредну производњу“

[\[25\]](#)

. Овај експерт за међународну трговину наводи и: „У погледу техничких баријера међународној трговини, приступ тржишту ЕУ је знатно отежан. Ако се зна само да је ЕУ, и њене државе чланице, у периоду 1995 године, од када евиденцију води WTO, па до 2001. године увела око 1.4000 нових техничких прописа и стандарда, може се само претпоставити колику баријеру у трговини креирају технички прописи и стандарди“.

[\[26\]](#)

Дакле, нови протекционизам се гради помоћу нецаринских баријера. За то пре свега имају могућности велики и богати. Или, ЕУ пре свих. Сиромашним земљама као што је Србија остају царине, као „последња линија“ одбране домаће производње. Међутим, помоћу фразе о слободној трговини и наметања политичког и штетног уговора какав је Прелазни трговински споразум (и ССП у целини) и та заштита се укида. Зато расте спољнотрговински дефицит у Србији, као и незапосленост. Из тих разлога индустријска

производња не може да достигне 1998. годину. Све то, упркос чињеници да је још од 2000. године Србија у наводном режиму слободне трговине са ЕУ. Зато не може бити ни говора о некаквој фер трговини између ЕУ и Србије. Српски грађани у том контексту треба да посматрају правне и економске односе између Србије и ЕУ након закључивања Споразума о стабилизацији и придруживању.

[1] Веселс В. Вајденфелд, *Европа од А до Ш*, Фондација Конрад Аденауер', Београд 2003, стр. 329.

[2] Исто.

[3] Е. Вукадин, „Економска политика“, *Досије*, Београд 2007, стр. 236. По неким то је 6. или 7. фаза – види опширније Б. Чајпак Б, *Политика*, 5. октобар 2005.

[4] Танјуг, *Привредни преглед*, 7. децембар 2005.

[5] *Привредни преглед*, 14. новембар 2005.

[6] 347 евра – према *НИН*-у, 8. мај 2008.

[7] *Привредни преглед*, 8. новембар 2007.

[8] Лексикон грађанског права, *Номос*, Београд 1996, стр. 221.

Пише: Дејан Мирковић
понедељак, 05 април 2010 14:06

[9] Р. Ђуровић, *Међународно привредно право*, Савремена администрација, Београд 1996, стр. 13, 67–70.

[10] *Лексикон грађанског права*, Номос, Београд 1996.

[11] Р. Ђуровић, *Међународно привредно право*, Савремена администрација, Београд 1996, стр. 70.

[12] Исто, стр. 68, и М. Крећа, М. Пауновић, *Практикум за међународно јавно право*, Досије, Београд 2002, стр. 437–439.

[13] Споразум о стабилизацији и придруживању, према верзији објављеној на сајту Канцеларије за европске интеграције, стр. 3.

[14] Исто, стр .4, 7.

[15] *Косово и Метохија: прошлост, садашњост, будућност*, зборник радова с међународног симпозијума одржаног у Београду од 16–18. марта 2006. године/Уредник Коста Михаиловић – Београд, САНУ, 2007. стр. 368–369.

16Танјуг.

[17] Исто.

[18] Б. Чпајак, *Политика*, 7. мај 2008.

[19] Т. Вујић, *Политика*, 17. децембар 2009.

[20] Уредбе Савета ЕУ бр. 2007/2000 од 18. новембра 2000. године и 2563/2000 од 20. новембра 2000. године.

[21] *Привредни преглед*, 24. децембар 2009.

[22] *НИН*, 10. децембар 2009.

[23] П. Бјелић, *Нецаринске баријере у међународној трговини*, Прометеј, Београд 2004, стр. 67.

[24] Исто, стр. 151–152.

[25] Исто, стр. 246.

[26] Исто, стр. 247.